

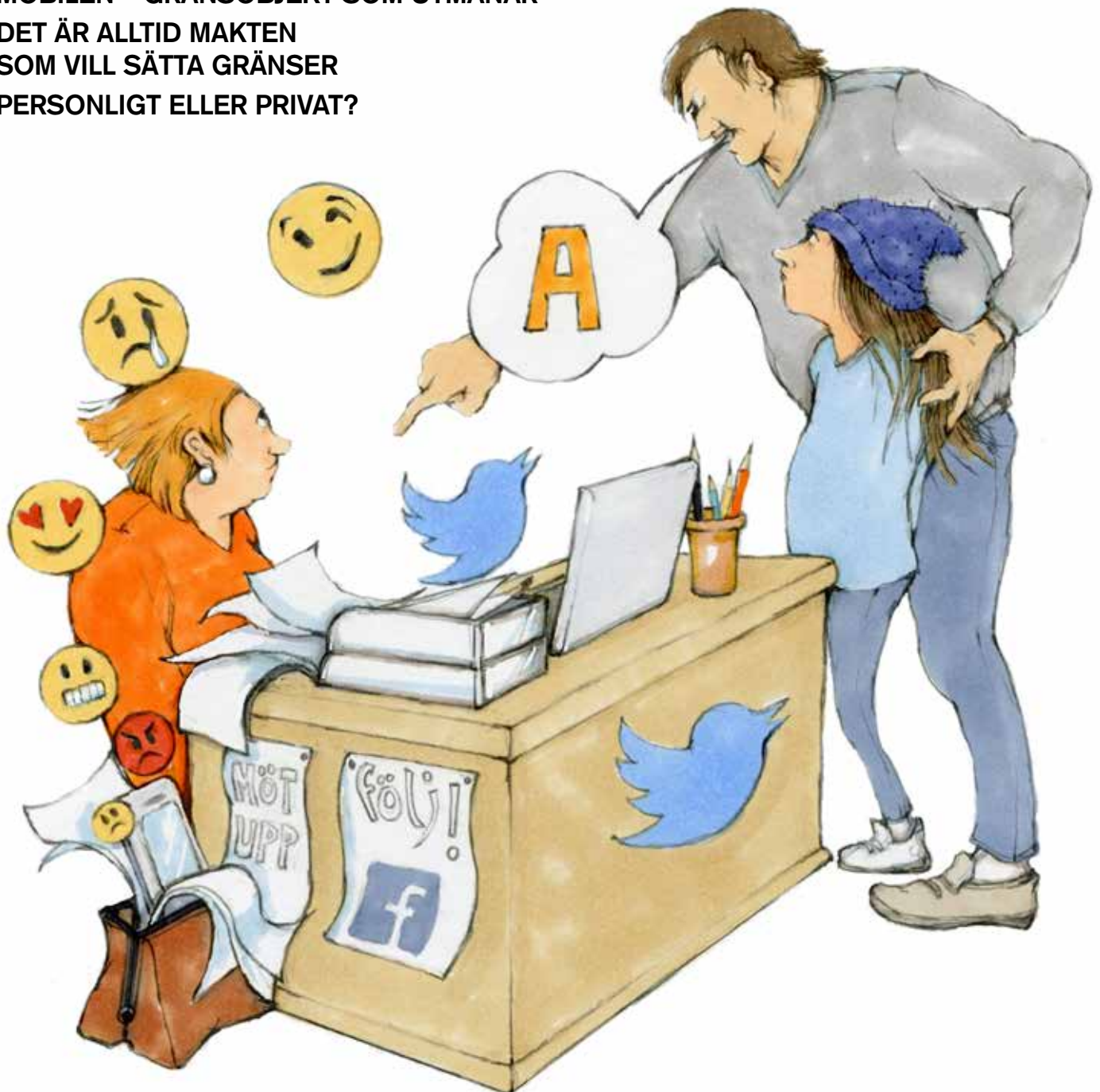
SVENSKLÄRAREN

TIDSKRIFT FÖR SVENSKUNDERVISNING NR 2-2020 ÅRGÅNG 64

TEMA: GRÄNS

MOBILEN – GRÄNSOBJEKT SOM UTMANAR

DET ÄR ALLTID MAKTEN
SOM VILL SÄTTA GRÄNSER
PERSONLIGT ELLER PRIVAT?

”Formativ svenska passar alla elever på alla program oavsett ambitionsnivå, startpunkt och vad man har tänkt med sina studier. Det är det som gör Formativ svenska-serien helt unik.”

Carin Eklund, läromedelsförfattare

- Frigör tid för återkoppling under lektionen och minskar lärarens rättningsbörda
- Många övningar och bedömda elevexempel på flera nivåer gör att eleverna kan jobba i sin egen takt
- SVE- och SVA-böckerna kan användas parallellt i blandade grupper.

Beställ ditt utvärderingsexemplar på liber.se

LEDARE CARL-MAGNUS HÖGLUND, REDAKTÖR

När vi bestämde att det här numret skulle handla om gränser hade vi så klart ingen aning om att viruset covid-19 snart skulle sprida sig över hela världen och få enorma konsekvenser för i stort sett varje del av samhället och livet. De senaste veckorna har allt ställts på ända, och när ni läser det här kan utvecklingen ha tagit ytterligare oväntade steg.

Coronakrisen handlar på många sätt om gränser. Såväl den snabba spridningen som dess konsekvenser har visat hur långt globaliseringen har gått och hur ömsesidigt beroende världens människor är av varandra. I skolans värld har gränser också testats och satts ur spel. Det mest uppenbara är förstås att klassrummets gränser har förflyttats i och med gymnasieskolans övergång till distansundervisning. Detta tar Marie Tanner upp i artikeln "Mobilen – ett gränsojekt som utmanar".

FLERA AV ARTIKLARNA i detta nummer beskriver just hur internet och sociala medier har utmanat och förflyttat gränser på olika sätt. Det handlar bland annat om relationen mellan lärare och elev, vad som händer i klassrummet när eleverna har

tillgång till hela världen i sin ficka och hur en framväxande nätkultur påverkar elevens bild av hur en berättelse ska skrivas.

MÅNGA HAR PÅPEKAT att den här våren är en snabbkurs för oss alla i digitaliseringsens möjligheter och fallgropar. Hur genomför vi undervisning på distans? Vem gynnas och vem missgynnas av distansundervisning? Vilken betydelse har egentligen det fysiska mötet? När den här perioden utvärderas kommer vi sannolikt att ha nått en högre digital mognad.

En annan sak som (återigen) kommer att vara tydlig är att det är lärarnas kreativitet och hårda arbete som håller igång Sveriges skolor och ser till att eleverna utvecklas!

Carl-Magnus Höglund

INNEHÅLL

- 3 Ledare
- 4 Nyheter
- 5 Språkspalten
- 6 Vikten av pedagogisk planering
Av Carin Eklund
- 8 Tema: Gränser
- 8 Temainledning
Av Ulrika Nemeth
- 10 Berättelsens möjligheter
Av Suzanne Parmenius-Swärd
- 13 Mobilen – ett gränsojekt som utmanar
Av Marie Tanner
- 16 Det är alltid makten som vill sätta gränser
Av Elza Dunkels
- 18 Skolan behöver undervisa i nätetik
Av Marco Tiozzo
- 20 Personligt eller privat?
Av Minna Wadman
- 22 Forskning: Skrivbedömningar
Av Bengt-Göran Martinsson
- 24 Recensioner
- 26 Föreningsnytt

SVENSKLÄRAREN

Tidskrift för svenskundervisning

Redaktör och annonsbokning: Carl-Magnus Höglund.

Adress: Svenska Läraren, c/o Höglund, Ingelsetorp 13, 438 54 Hindås, tel 0708 - 559 649. E-post: red@svensklararen.se

Ansvarig utgivare: Carl-Magnus Höglund. Redaktionsråd: Suzanne Parmenius Swärd, Anna Nordenstam, Fredrik Sandström och Helen Winzell.

Omslagsillustration: Lou-Lou Pettersson. Grafisk form: Alba.nu. Layout : Carl-Magnus Höglund. Tryck: Trydells, Laholm. ISSN: 0346-2412.

Prenumeration: Ingår i medlemskap, vars ordinare avgift är 320 kronor och för studenter/pensionärer 160 kronor. För skolor, institutioner och andra icke-medlemmar kostar det 350kr. Utlandsprenumeration 380kr. Betalas enklast direkt på hemsidan www.svensklararforeningen.se.

Utgivningsplan 2020

Nr	Materialdag	Utkommer	Tema
3	17 augusti	10 september	Lyssna
4	26 oktober	19 november	(Inte bestämt ännu)

Nordspråks sommarkurs är uppskjuten till 2021.

Uppskjutet årsmöte och sommarkurs

Coronakrisen har även ställt till det för Svenskläraryrket och Nordspråk. Föreningens årsmöte har blivit uppskjutet, liksom Nordspråks sommarkurs på Island.

Svenskläraryrket och tillhörande styrelsemöte skulle ha hållits den 28 mars i Stockholm. På grund av Folkhälsomyndighetens rekommendation att begränsa resandet valde Svenskläraryrket styrelse att skjuta upp det. Nytt datum är 16 maj klockan 11.00. Det kommer då att ske digitalt och länk

till mötet kommer att läggas ut på vår hemsida och vår Facebook-sida i god tid innan mötet.

Även Nordspråks sommarkurs som i år skulle ha hållits på Island är uppskjuten. Nytt datum är 22-26 juli sommaren 2021. Temat kommer att vara detsamma, det vill säga nordisk mytologi och nordiska väsen. Föreläsarna kommer att komma från hela Norden. Nordspråks höstkurs är än så länge planerad att hållas som tänkt.

Carl-Magnus Höglund

Stöd och samarbete i krisens spår

Coronakrisen ställer stora krav på Sveriges lärare. Men det finns också många exempel på kollegialt stöd och samarbete.

Den 17 mars rekommenderade regeringen att gymnasiet, vuxenutbildning och högre utbildning ska övergå till distansundervisning. Över en natt krävdes det att lärarna skulle ställa om sin undervisning till att ske på distans.

Som ett stöd i omställningen har flera myndigheter skapat den nya hemsidan skolahemma.se där råd och information finns samlad. Den hemsidan är ett samarbete mellan RISE, Skolverket, SKR, Swedish Edtech Industry, UR, Skolforskningsinstitutet och Specialpedagogiska Skolmyndigheten.

Men framför allt sker det mycket stöd kollega till kollega. Inte minst på föreningens Facebook-sida "Svensklärarna" där svensklärare delar med sig av tips på digitala resurser, hjälp med tekniken, hur man genomför digitala examinationer, litteratur som är tillgänglig på internet, litteratur för kristider och mycket annat.

Carl-Magnus Höglund

Standard och variation

Skicka in era frågor

I Språkspalten skriver Språkrådets personal om aktuella språkfrågor och svarar på era frågor.

Skicka era frågor, funderingar och synpunkter till sprakfragor@sprakoch-folkminnen.se

Skriv *Svenskläraren* i ämnesfältet.

För ett par månader sedan cirkulerade en fråga på Twitter. Vilken fras återkommer du ständigt till i ditt arbete? Detta råkade tilldra sig när jag var pinfärs i mitt jobb som språkvårdare på Språkrådet, men ett hade jag förstått: vad vi språkvårdare ständigt hör oss själva säga är "Båda går bra". Ska man säga videor eller videofilmer? Båda går bra. Nuförtiden hör man ofta stärka upp; heter det inte egentligen förstärka? Båda går bra. Stavas det symtom eller symptom? Båda går bra.

Det här ger så klart upphov till frustration hos den frågeställare som hade förväntat sig ett rakt besked. Kan språkvården aldrig sätta ner foten? Det måste väl finnas någon gräns mellan vad som är rätt och vad som är fel.

Måste det verkligen det? Ja, om målet är att upprätta en stabil standard där det är lätt att göra rätt, då är det bra om det är tydligt vad som är rätt och vad som inte är det. Vad som trasslar till det är att vi som arbetar med språkvård på Språkrådet i dag har två mål för ögonen. Dels vill vi värna svenskans standard, dels vill vi värna språkbrukarnas tolerans inför språklig variation.

DEN RUTINERADE SPRÅKVÅRDAREN Ulf Teleman brukar nämna en brytpunkt där språkvården, som han uttryckt det, förlorade sin sociologiska oskuld. Fram till omkring 1970-talet sysslade språkvården till stor del med att upplysa om standarden, att berätta hur det ska heta – och att hålla stången mot alla former av språkliga uttryck som inte ansågs rymmas i standarden. Varför standarden skulle se ut just så var inte något man diskuterade i onödan. Det var som det var med standarden. Det där är rätt och det där är fel.

Och så kom den där brytpunkten. Slöjan drogs bort. Det var det sociolingvistiska uppvaknandet. Forskare började intressera sig för gruppspråk som tidigare hade ansetts som felaktigt, och kunde visa att det var minst lika systematiskt och meningsfullt som standardspråket, bara annorlunda. Språklig variation blev ett

studieobjekt för forskare. Med tiden blev perspektivet allt mer kritiskt. Successivt kom insikten att vad vi ser som standard kanske också är knutet till en viss grupp språkbrukare.

FAKTUM ÄR ATT DE FLESTA, men inte alla, språkbrukare har ett vardagligt språk som ligger ganska långt från standarden. Ett talande exempel finns i inledningen till en klassisk ordbok från 1773. Där redogör utgivaren,

Abraham Sahlstedt, för sitt urval: inga ord som bara används på landsbygden, bara av pöbeln, eller bara av kvinnor. Med tre snabba snitt har han skurit bort åtminstone tre fjärdedelar av befolkningen.

Kvar har vi välbärgade män i städer; deras ordförråd kodifieras som standard oavsett om det förstås av kvinnor, pöbel och landsbygdsbor. I dag är ordböckernas urvalsprinciper bredare, men exemplet kan påminna oss om att det som presenteras som standardspråk tenderar att vara misstänkt likt språkbruket hos en särskild grupp i samhället.

DET HÄR BETYDER INTE att språkvården har för avsikt att göra sig av med standardbegreppet helt och hållet. Konsten är att värna språkets standard så mycket att var och en har lätt att använda språket för det den vill, men samtidigt undvika att brännmärka de former som (för tillfället) inte är upptagna i standardnormen. Det är viktigt att värna variation, och tolerans inför variation, på samma gång som vi värnar standarden.

Ibland kan målen verka gå i konflikt med varandra, så att standarden verkar försvagas om vi accepterar variation. Och precis hur som helst kan det inte heller heta; vid någon gräns är det inte längre svenska. I de allra flesta fall är dock variationen så pass liten att det knappast stör standarden. Att det finns fler än ett sätt att uttrycka en betydelse är inte bara naturligt, utan ofta också eftersträvänt. Båda går bra – och bägge med.

Linnea Hanell

Språkvårdare i svenska vid Språkrådet.

Kan språkvården aldrig sätta ner foten?

EN ANSENLIG DEL AV MIN TID GÅR ÅT TILL ATT PLANERA

En välgjord pedagogisk planering som är förankrad i styrdokumentet är en stor hjälp för såväl läraren som eleverna. Det skriver Carin Eklund i en replik på Daniel Sandins artikel "Lärare: Ta tillbaka din professionella frihet".

Som vanligt är det många åsikter i omlopp kring hur vi lärare ska använda arbetstiden. I en artikel som publicerades förra året, "Lärare: Ta tillbaka din professionella frihet" (Svenskläraren nr 1 2019) skrev Daniel Sandin att vi borde ta tillbaka vår yrkesmässiga frihet. Om vi inte gör det menar Sandin att vår pedagogiska gärning riskerar att drunkna i måsten och påbud uppifrån.

Pedagogiska planeringar

En av de saker lärare ofta avkrävs, som jag uppfattar står högst upp på många irriteringslistor, är de så kallade pedagogiska planeringarna. Dessa görs ofta på skolplattformar där man både förankrar planeringen i styrdokumentet och resultatrapporterar. Som jag uppfattar Sandin verkar han tycka att den här typen av pedagogiska planeringar är ett onödigt arbetsmoment och ett administrativt påbud utan tydliga vinster. Jag tycker att han har fel och vill här slå ett slag för de pedagogiska planeringarna. De har enligt min erfarenhet flera väldigt starkt positiva effekter, för såväl lärare som elever. En välgjord pedagogisk planering som är förankrad i styrdokumentet är i mina ögon en hjälp, en enorm vinst, och därför inte alls den belastning som Sandin verkar tycka. Det är således väl investerad tid att planera. Låt mig förklara lite närmare hur jag tänker.

I en samtid som präglas av hård arbetsbelastning för lärarna, och av prestationsrelaterad stress, som för många elever börjar redan i grundskoleåldern, är vi hjälpta av att kunna överblicka det som ska göras. Lärare som planerar sina kurser i grova

drag över läsåret gör därför både sig själva och sina elever en stor tjänst ur stresshänseende. Efter 22 år som gymnasielärare i svenska är min erfarenhet att lärare som utgår från målen för en kurs och skissar en tidsplan för övning och examination har lättare (än den som inte planerar) att avsätta tid för enskild återkoppling och individanpassning inom ramen för den ordinarie undervisningen. De flesta lärare har varit med om att det man inte hinner innan påsk – det får man stressa igenom, strunta i eller, värst av allt, göra på bekostnad av individanpassning och återkoppling under några stressiga vårveckor när undervisningen ideligen pausas av helgdagar, nationella prov och allmän våryra. Med en genomtänkt planering kan man gardera sig mot dylikt och hinna klart huvuddelen av kurserna innan påsk, för att sedan öppna för individanpassning och låta elever komplettera eller bara kämpa in i det sista för att klara sig.

Planering ger överblick och kontroll

Att planera är i mina ögon det enda sättet att överblicka och ta kontroll över undervisningstiden i relation till målen. Såväl formativa uppgifter som summativa kunskapsmätningar ska förankras i styrdokumentet, och min erfarenhet är att planeringen utgör ett stöd för att genomföra, bocka av, följa upp och utvärdera det eleverna gör. Hur håller man annars koll på att alla fått förutsättningar att nå målen, att de fått individanpassad undervisning och att de faktiskt fått enskild återkoppling genom alla undervisningsmoment? Samtidigt som jag ställer mig dessa frågor menar

Sandin att vi bör slippa planera, eftersom vi bara gör det för syns skull. Jag håller inte med, så låt mig räkna upp ytterligare några fördelar med en välgjord planering.

Det är den enskilda läraren som gör de största vinsterna med att planera. Det är en avlastning att kunna hänvisa till planeringen när elever har varit frånvarande och vill veta vad de missat och ta del av lektionsmaterialet. Som en bonus kan planeringen också bidra till att elever som misslyckas tvingas ta ansvar för sina resultat. De kan inte bara skylla på skolan eller läraren, om det i planeringen är kommunicerat vad som ska göras och hur. En planering som görs på en skolplattform och är förankrad i styrdokumentet visar utblivna resultat där det framgår tydligt vilka mål man arbetat mot, eller skulle ha arbetat mot, men inte nått. Inte heller blir bedömningen ett överraskningsmoment eftersom man tydligt bockar av målen löpande under kursens gång. På det viset kan en planering med resultatrapportering faktiskt skydda läraren från att bli skuldbelagd när en elev inte når målen. Om det i alla kurser finns en transparent planering med löpande resultatrapportering som är förankrad i styrdokumentet kan elever med påvra studieresultat i flera av sina kurser dessutom fångas upp i tid. Hjälp kan sättas in innan det är för sent.

Hjälp för vårdnadshavare

En tydlig planering är också en hjälp för vårdnadshavare som behöver stötta sitt barn för att klara en kurs. Planeringen besparar läraren en massa mailkonversationer där uppgifter och instruktioner ska

skickas fram och tillbaka. Scenarier av detta slag utspelar sig oftast i maj när de flesta lärare befinner sig mitt i stormens öga, och då är det en avlastning att kunna hänvisa till planeringen. På samma sätt kan en specialpedagog som ska stötta en elev vara hjälpt av planeringen, och även där besparar planeringen läraren en massa mailkommunikation. En välgjord planering underlättar också om en lärare är sjuk, och det är faktiskt den som gjort planeringen som slipper förklara från sjuksängen vad eleverna ska göra. Vikarien, och chefen som ska instruera vikarien, kan bara titta i planeringen. På samma sätt utgör en välgjord planering med resultatrapportering via en skolplattform en ovärderlig och tidsbesparande dokumentation om en elev byter klass, eller skola, mitt under en kurs, eftersom mottagande lärare ser vilka mål eleven arbetat mot och i vilken grad de nåtts, samt vad som är kvar av kursen.

Inga av de vinster med att planera som jag räknar upp här skulle gå att göra med de ”informella anteckningar” Sandin förordar. Han skriver också att varken elever eller föräldrar läser planeringen eftersom de inte förstår den, men jag hävdar motsatsen. Jag påstår faktiskt att lärare som förankrar såväl undervisning som återkoppling och elevresultat i styrdokumentet fostrar eleverna att förstå desamma. Det kan inte vara en slump att två världsledande skolforskare, både John Hattie och Dylan Wiliam, framhåller vikten av att planera och strukturera undervisning med utgångspunkt i styrdokumentet, eftersom detta är mätbara framgångsfaktorer vad gäller elevresultat. Om detta kan man läsa i *Synligt lärande för lärare* (Hattie 2012) och *Handbok i formativ bedömning* (Wiliam 2015).

Planering skapar frihet

Den professionella frihet som vi enligt Sandin bör återta kan man alltså se på fler än ett sätt. Det professionella är i mitt tycke att ha en transparent pedagogisk planering med resultatrapportering via en skolplattform, där allt är förankrat i styrdokumentet. Friheten består i mina ögon av att jag kan fylla planeringen med just mina favoritromaner, dikter, pjäser och debattämnen, med mitt sätt att undervisa i grammatik, med hur och när jag vill lägga kunskapsmätningar så att jag kan planera in rättning och återkoppling samt möjligheter för eleverna att göra om saker för att visa på progression i slutet av kursen. För att känna den friheten handlar en anseelig del av min gärning om att planera – eftersom det hjälper mig att vara en bättre lärare.

Carin Eklund

Förstelärare i svenska på Tibble Gymnasium och läromedelsförfattare för Liber AB. Har skrivit läroböckerna *Formativ Svenska* och *Formativ Svenska som andraspråk* tillsammans Inna Rösåsen.

Planering är all god undervisnings moder

Jag vill börja med att tacka Carin Eklund för hennes replik på min artikel ”Ta tillbaka din professionella frihet” (Svenskläraren 1/2019). Den ger mig möjlighet att ytterligare förtydliga min tes, som tyvärr är lika viktig nu som för ett drygt år sedan.

Den grundläggande insikt jag förmedlar översiktligt i min artikel och mer fördjupat i min bok *Lärarens professionella frihet* (Studentlitteratur 2018) är att styrdokumentet som vi lärare ibland uppfattar som en tvångströja faktiskt också innehåller ett stort frirum. I en tid då en marknadsanpassning tvingat många skolor och lärare till åtgärder som upplevs handla mer om kundnöjdhet än undervisningskvalitet är denna insikt viktig. Vi måste återerövra lärarens status som självklar expert på undervisning. Lärare måste ha veto när det gäller undervisningsfrågor.

Makt att tolka styrdokument

För att vara tydlig: det handlar inte om att lärare ska ha ett individuellt mandat att göra vad de önskar, utan att lärare som kollektivt ska ha makten att tillsammans och i samråd med skolledning diskutera och besluta hur styrdokument ska tolkas. I min artikel ger jag några exempel på detta, i min bok ännu fler. Bland annat lyfter jag fram pedagogiska planeringar (så kallade PP) som ett exempel som jag vet att många lärare känner igen sig i.

Carin Eklund skriver att hon inte delar min uppfattning och vill slå ett slag för pedagogiska planeringar, som hon upplever som ett stort stöd. Det är bra! Det är just ett sådant pedagogiskt mandat jag menar att lärare ska ha. Om Eklund och hennes kollegor uppfattar att omfattande dokumentation av planeringar är ett stöd för verksamheten måste de få lov att utföra denna dokumentation. Det viktiga är att det är lärarna som

styr, och inte direktiv uppifrån, eller för den delen krav som impliceras av en lärplattformens konstruktion.

Krav på att skriva planeringar

Jag vet dock att väldigt många lärare inte delar Eklunds förtjusning över pedagogiska planeringar. Inte minst inom grundskolan har pedagogiska planeringar av många lärare lyfts fram som ett exempel på en syssla som tar tid från andra viktigare arbetsuppgifter. Eftersom det på många skolor finns centrala krav på att utforma pedagogiska planeringar, trots att styrdokumentet inte kräver det, valde jag denna typ av dokumentation som ett exempel i min artikel. Det är inte själva planeringen i sig jag diskuterar, det är rätten att tolka styrdokumentet.

Med detta sagt måste jag också påpeka att Eklund i mångt och mycket vantolkar mig i sin replik. Hon jämför planering av undervisning i allmänhet med kraven på att ingående dokumentera denna planering. Eklund får det att låta som om jag förordar någon form av planeringslös undervisning. Det stämmer naturligtvis inte. Jag uppmanar alla att själva läsa min artikel. Tvärtom är planering all god undervisnings moder. Det är de i många fall onödiga kraven på omfattande dokumentation och konform kommunikationsmetodik som jag vänder mig mot.

Daniel Sandin

Leg. gymnasielärare i svenska.

Gränser i rörelse och gränser som inte får rubbas

Ulrika Nemeth är gymnasielektor i svenska på Östra gymnasiet, Trångsund, Hudinge kommun, doktorand i svenska med inriktning utbildningsvetenskap på Södertörns högskola och kassör i Svenskläraryöreningen.

Det otänkbara blir normalt och det normala otänkbart.

I den essäliknande romanen *Löparna* (2007/2018) skriver Olga Tokarczuk att ”det som befinner sig i rörelse alltid är att föredra framför det som befinner sig i vila; att föränderlighet är ädlare än varaktighet”. Även svenskämnet, vad det är och bör vara, förändras oundvikligen – alternativet verkar vara att långsamt förtvina. Covid-19 får till följd att delar av svenskundervisningen just nu förändras blixtnsnabbt. Det otänkbara blir normalt och det normala otänkbart. Även utan viruspåverkan är svenskämnet i ständig rörelse genom att dess gränser flyttas, förstärks eller helt upplöses. Ibland är det aktörer på behörigt avstånd från undervisningen som flyttar ämnets gränser men ofta är nya gränsdragningar i vår undervisning resultatet av mängder av, till synes obetydliga, dagliga val och beslut.

SOCIALA MEDIER MEDVERKAR också till att svenskämnets gränser flyttas. Exempelvis varvar vloggarna Lisette Alfredsson och Therése Lindgren smink- och shoppingtips med skildringar av panikångestattacker. Berättelser om det privata och mörka är därför för många normaliserat och kanske även förlösande för följare med liknande erfarenheter. Följarna är inte sällan stressade och ångestfyllda flickor som ständigt strävar efter högre betyg. Dessa elever är samtidigt känsliga för de ofta subtila signaler för vad som verkar värdesätts vid bedömning. När en normalisering av det självutlämnande och en känslighet för vad som ”går hem” kombineras med ett vagt tema som i det muntliga nationella provet i svenska 1, kan resultatet bli att gränser upplöses. Eleven ska i provet ”presentera” något, formulera ”en kommentar” med hjälp av exempelvis ”egna erfarenhe-

ter”. För A, som dessa elever eftersträvar, krävs dessutom ”god åhörarkontakt”, något som verkar tolkas som tydliga känsloreaktioner hos åhörarna.

För de högpresterande pojkarna verkar humor räcka långt men de högpresterande flickorna verkar istället bli mer självutlämnande. Oavsett det givna temat hamnar många av dem inte sällan i ett innehåll som kretsar kring deras egna erfarenheter av ätstörningar, självskadebeteende och prestationskrav. Åhörarna, liksom talaren, är förstås berörda, kanske tårögda. Å ena sidan ska man kanske glädja sig åt att psykisk ohälsa inte längre är tabu, å andra sidan är det oroande att vissa flickor kan känna sig tvungna att dela med sig av tunga erfarenheter för att nå ett högt betyg. Och hur ska en lärare objektivt kunna bedöma ett tal som i så hög grad bygger på något starkt självutlämnande? Du gav oss dina ätstörningar – du får ett D.

SVENSKÄMNET ÄRETT fantastiskt ämne där vi kan mötas och öppna för djupare diskussioner kring samhällsfenomen och jämföra med egna erfarenheter, men att författare och vloggare gräver djupt i de mörkaste och känsligaste delarna av livet är en annan sak. Den gränsen får inte urholkas. Varken undervisningens texter eller de nationella proven får omvandlas till känslomässiga köttkrokar. Låt författare och konstnärer ägna sig åt det som Strindberg formulerar så fint i dikten ”Vid avenue de Neuilly”:

*”Där hänger på boklädsfönstret
En tunnklädd liten bok.
Det är ett urtaget hjärta
Som dinglar där på sin krok.”*

TEMA: Gräns

Internet och sociala medier har skapat ett mer gränslöst samhälle – både rumsligt och socialt. Det ställer svensklärare inför nya dilemman.

Berättelsens möjligheter, utmaningar och gränser

Att läsa och skriva berättelser kan frigöra, stärka och rusta elever. Särskilt om de får utgå från sina egna tankar och idéer. Men att låta eleverna utgå från egna tankar är något helt annat än den själv-utlämnande gränslöshet som blivit allt vanligare i och med det nya medielandskapet.

I boken *Läsning, skrivande, samtal – textarbete i svenska på gymnasiet*, skrev jag ett kapitel som heter ”Berättelsen i klassrummet” (Bommarco & Parmenius Swärd 2018, kap 3). I det går jag igenom några av de fantastiska möjligheter till skriv, läs- och språkutveckling som ges genom att eleverna läser, skriver och samtalar med inspiration från berättelser av olika slag. Jag tar bland annat upp begreppet *empowerment* i samband med elevers skrivande och läsande – alltså att berättelser kan frigöra, stärka och rusta elever, vilket kan behövas i en tid där antalet barn och ungdomar med psykisk ohälsa ständigt ökar. I följande artikel vill jag ta upp berättelsens möjligheter till frigörelse i svenskämnet men också vilka problem som kan uppstå när elever skriver berättelser och resonerar som enbart utgår från de egna upplevda erfarenheterna.

Undervisningen bör, enligt Freire, frigöra, istället för att stänga in och forma.

Begreppet undervisning som frigörelse (*empowerment*) kan spåras tillbaka till Paulo Freire och hans idé om frigörande pedagogik (Freire 1972). Den frigörande pedagogiken går ut på att undervisningen inte enbart ska överföra redan färdiga kulturella normer och värderingar. Pedagogiken och undervisningen bör i stor utsträckning utgå från eleverna och ta fasta på de olika frågor och problem som eleverna ser som angelägna och som finns i deras omvärld. Undervisningen bör enligt Freire frigöra, istället för att stänga in och forma.

I vår samtid har denna pedagogiska idé kommit under många namn. Erfarenhetspedagogik är ett, critical literacy ett annat. Erfarenhetspedagogik och utveckling av elevernas ”critical literacy” går mycket kort ut på att i undervisningen upparbeta en kritisk reflekterande blick hos eleverna genom att

ta in autentiska frågor i klassrummet och utreda dem. (se till exempel *Glädjen i att förstå* Bergöö & Jönsson 2012). Grundidén är att eleverna lär bättre och blir motiverade om deras frågor tas på allvar och blir objekt för lärandet i klassrummet. Begreppen att *bli deltagare* och att *som elev kunna bidra* är centrala begrepp.

Att göra elever till deltagare

I vårt arbete som lärare i svenska (och andra ämnen) borde vi ta vara på de frågor eleverna brottas med genom att göra dem till *deltagare* i undervisningen och ge dem möjlighet att *bidra*. Det bästa sättet att bli deltagare och att kunna bidra är att ge eleverna en plattform eller ett forum för att kunna göra det. Och det är här berättelsen kommer in i sammanhanget. Att lyssna på andras berättelser och få berätta sina egna kan göra dem rustade för olika faser i livet, och de kan samtidigt utveckla en kritisk blick och på det sättet utveckla ett språk för reflektion. Genom att lägga lite extra fokus på berättelsen i litteraturen och i omvärldens aktuella texter kan eleverna få näring och foga den egna berättelsen till andras.

Vad jag egentligen menar med att låta elever skriva berättelser som leder till frigörelse och empowerment, är *inte* att eleverna ska skriva om sig själva för att uttrycka vilka de själva är eller läsa och skriva texter som enbart bygger på deras erfarenheter, som i detta exempel hämtat från ett nationellt prov för åk 9:

Vad spelar det för roll om du är kille eller tjej? Hur påverkas din egen och andras bild av dig? Vilka förväntningar och krav möter du, hur uppfostras du och burser sambället på dig?

Ungdomstidningen Kim efterfrågar texter där ungdomar resonerar om vad det innebär att vara kille eller tjej. Du bestämmer dig för att bidra.

Skriv ditt bidrag till ungdomstidningen. Resonera om vad det innebär att vara kille eller innebär att vara tjej. Jämför gärna. Ge exempel från din egen erfarenhet.

Den här typen av uppgift är precis sådan som jag menar bör undvikas. Den handlar enbart om att eleverna ska fundera över sig själva och utifrån sitt eget perspektiv bygga upp ett resonemang

eller en historia. Inga andra erfarenheter eller kunskaper krävs, som till exempel att jämföra historiskt eller att plocka fram andras erfarenheter, till exempel ur litteraturen. Eleverna luras in i tron att självspeglning, eget tyckande och egna erfarenheter är det som gäller och att den kunskap de skriver fram är hämtad från deras egna personliga upplevelser.

Att skriva för frigörelse och empowerment, handlar således *inte* om att gräva i den egna erfarenheten utan frigörandet kommer när nya erfarenheter och andras erfarenheter läggs till de tidigare förvärvade (Persson 2007, Molloy 2011). I det följande ger jag några exempel på hur berättande för frigörelse kan gå till.

Berättelser i vår omvärld

Gunilla Molloy ger i boken *Selma Lagerlöf i mångfaldens klassrum* ett exempel på hur novellen "Kortspelet" av Selma Lagerlöf kan fungera som en text att "ta spjärn emot" när det gäller könsroller och makt och kanske även bilden av att vara "kille eller tjej". Hon beskriver ett arbete med novellen som går ut på att eleverna får komma nära texten med hjälp av olika tekniker som till exempel metareflekationer över sin läsning och att fundera ut över vad novellen handlar om. De får i ett nästa skede teckna och skriva om de olika karaktärerna och motivera var i texten de hittar de tecken som visar på respektive karaktär. De går i klinch med en äldre text med hjälp av sina erfarenheter och får nya på vägen. En elev säger följande efter att ha skrivit om karaktären:

"när vi läste novellen Kortspelet förra lektionen så funderade jag inte så mycket kring personerna i texten. Men när vi idag skulle beskriva personerna från insidan till utsidan blev hela texten som en helt ny historia av tankarna jag fick av karaktärerna" (ur Molloy 2011:77)

Den kunskap eleven får av att ha närläst och satt sig in i berättelsen kan hen använda för att bygga på sin erfarenhet av mänskligt beteende. Om de i nästa steg får omformulera berättelsen och använda "sin karaktär" så är ju elevens tidigare erfarenhet utökad till att också omfatta den nya erfarenheten.

Berättelser runt omkring oss

En idé är att få syn på berättelserna i den textvärld vi har runt omkring oss. Reklam i TV och på nätet berättar ofta historier. Ett tydligt exempel är reklamen för Toffifee (tyskt chokladmärke) som visar en lycklig kärnfamilj som roar sig på kvällen med att dela på en chokladask. En enkel uppgift skulle kunna vara att visa en sådan film och ställa frågor som: Vad händer här? Vad har hänt innan? Vad kommer att hända efter att chokladasken är slut? Skriv berättelsen!

Sedan kan diskussionen gå vidare: Visar filmen en realistisk bild av familjen? Vilka skillnader finns mellan den egna upplevda verkligheten, andra skildringar av familjer och den verklighet som visas i filmen. I detta exempel skulle man som lärare lätt kunna trilla i fällan och be eleverna berätta om sitt eget "fredagsmys" och några skulle förstås göra det med glädje och gränslöst basunera ut sitt eventuella elände eller sin lycka i en flera sidor lång text. Andra skulle inte må så bra och verkligen inte känna sig manade att inför läraren och kamrater skriva om ensamhet, problem med kamrater eller avsaknaden av närvarande vuxna. Men genom att eleverna (kanske i grupp eller par) skriver en *motberättelse* till reklamen som skildrar en annan typ av familjekväll än reklamfilmens så får de möjlighet att bidra med sin röst och sina erfarenheter, utan att skriva om sig själva. Man kanske till och med som lärare kan erbjuda dem olika roller (mamman, pappan, syskonen) som berättarperson. Dessutom tränar de på att skriva en novell eller berättelse och att se intrigen och narrativet i filmen med en kritisk blick.

Skriva om berättelser

En annan mycket enkel övning är att lyfta ut intrigen i sagorna. Kända sagor som Rödluvan, Askungen, Snövit och Lycko-Pers resa har en slags universell grundberättelse. Genom närläsning och att man tillsammans studerar och "skuggar intrigen" (Öhman 2015) benar man ut själva handlingen på ett ganska detaljerat plan för att förståelsen för intrigen och händelseförloppet ska öka. När denna förståelse är nådd så tas nästa steg genom att eleverna får omformulera berättelsen. Tänk att skriva en modern version av Askungen efter att man i klassen vaskat fram vad själv

grundberättelsen egentligen går ut på, eller att eleverna får skriva berättelsen ur en av systrarnas eller varför inte ur prinsens perspektiv. I ett normkritiskt perspektiv kan kanske elevens berättelse förvandla prinsen till en prinsessa.

Att lägga fokus på de berättelser vi har runt omkring oss öppnar upp för elevernas deltagande och bidrag. Som lärare hjälper vi dem genom att presentera vettiga texter som vi som vuxna vet handlar om sådant som engagerar varje individ och har gjort sedan urminnes tider. Genom att de skriver berättelser ur andras perspektiv, i tredje person eller lägger berättelser i en annan tid, så måste de utmana sin egen förståelse för intrigen och handlingen i texten och en viss problematik och ”ta spjärn emot texten”. Därigenom analyseras också texten. Gängbråket i Romeo och Julia kan förflyttas till ett förortscentrum. Slutet i samma pjäs kan bli lyckligt – men hur skulle det gå då? Skriv den berättelsen! Man kan också studera olika varianter av samma grundberättelse och sedan låta eleverna bygga på med en egen variant. När det gäller Romeo och Julia så finns det ju versioner som är relativt moderna och utspelas i nutid (Baz Luhrmans *Romeo och Julia*). Det finns även versioner med hbtq-tema som till exempel *Romeo & Julian*.

Gränslöshet som skapar ångest

I dag har vi en värld där unga människor skapar berättelser om sig själva hela tiden. Dessa berättelser gör dem inte alltid så friska och glada. Gränslösheten som innebär att exponera så många sidor av sig själv i ett oändligt flöde på sociala medier kan skapa svår ångest och starka känslor av utanförskap. Men att ta del av andras historier och berättelser och komma dem nära och genom att byta perspektiv, omformulera historier, förlägga dem till en annan tid och se det universella i mänskliga handlingar och beteenden, kan göra att blicken vänds mot något annat än mot selfiebilderna av sig själv. Skönlitteratur är ju trots allt den bästa uppslagsboken för kunskap om människan, så varför inte använda den till att skapa nya berättelser?

Suzanne Parmenius-Swärd

Suzanne Parmenius-Swärd universitetslektor i pedagogiskt arbete med inriktning svenska språket vid Linköpings universitet och vice ordförande i Svenskläraryöreningen.

REFERENSER:

- Bergöö, Kerstin, Jönsson, Karin (2012). *Glädjen i att förstå – språk- och textarbete med barn*. Studentlitteratur.
- Bommarco, Birgitta, Parmenius Swärd, Suzanne (2018). *Läsning, skrivande, samtal – textarbete i svenska på gymnasiet*. 2.a uppl. Studentlitteratur
- Freire, Paulo (1972). *Pedagogik för förtryckta*. (Det finns en introduktion till Freires pedagogik av Sandra Smidt, 2016. Studentlitteratur.).
- Molloy, Gunilla. (2011). *Selma Lagerlöf i mångfaldens klassrum*. Studentlitteratur.
- Persson, Magnus (2007). *Varför läsa litteratur – om litteraturundervisningen efter den kulturella vändningen*. Studentlitteratur.
- Öhman, Anders (2015). *Litteraturdidaktik, fiktioner och intriger*. Gleerups.

MOBILEN

– ett gränsobjekt som utmanar

Skolans digitalisering och inte minst mobiltelefonen har förändrat klassrummets sociala kontrakt och dess rumsliga och tidsmässiga gränser. I längden kommer det inte att hjälpa att omförhandla gränserna med förbud och disciplinåtgärder. En mer framkomlig väg är att ta den förändrade situationen på allvar och föra en gemensam diskussion om såväl mobilers som datorers skärmar.

I skrivande stund dominerar spridningen av coronaviruset våra nyheter, ett exceptionellt tillstånd som bland annat medfört att landets gymnasieskolor stängs ner och övergår till distansundervisning. Många års satsningar på att digitalisera landets skolor sätts nu på nya prov i en skala vi inte tidigare sett eller kanske ens kunnat föreställa oss. Två gymnasieungdomar i min närhet visar mig vid köksbordet sina mobilskärmar, där deras lärare i svenska lagt ut en notis på lärplattformens app om vad som gäller för morgondagens lektion. Klockan 9.40 förväntas eleverna vara inloggade på videokonferensprogrammet, då närvaro kommer att tas innan dagens genomgång startar.

Jag tänker att vi med rätta kan känna oss ganska nöjda med att vi i Sverige har byggt upp en fungerande digital infrastruktur i våra skolor som gör det möjligt att snabbt

ställa om undervisningen. Jag noterar också att för ungdomarna själva är mobilen i fickan en naturlig och lättåtkomlig resurs för att planera den dagliga skoltillvaron på distans som väntar dem de närmaste veckorna.

Mobiler provocerar

Efter att under flera års tid tillsammans med goda kollegor deltagit i ett forskningsprojekt om mobiltelefoner i klassrum, kan jag inte låta bli att reflektera över den paradox som finns när det gäller hur vi talar om elevers mobiler respektive inköpta elevdatorer i klassrummet. Samtidigt som man via digitaliseringsstrategier och IKT-strategier i varje kommun fäster stark tilltro till digitaliseringens möjligheter, har den kanske mest debatterade utbildningsfrågan i media och politik rört ett förbud mot elevers egen uppkoppling

via sina egna mobiler i klassrummet. De politiska partierna verkar snarast tävla om hur snabbt man bör införa ett förbud mot mobiltelefoner och många skolor har redan idag utan formellt förbud infört mobilhotell eller andra åtgärder för att förhindra att elever och lärare distraheras från undervisningen.

Skärmarna, vare sig på mobil eller laptop, kopplar upp eleverna till nya sociala rum där de kan umgås, hålla sig informerade eller dela texter av olika slag. De har på kort tid blivit en social yta där vi alla, elever såväl som lärare, till stor del lever våra liv. Hur kan det då komma sig att dessa två yttringar av digital uppkoppling betraktas så diametralt olika? Med utgångspunkt i ett nyligen avslutat forskningsprojekt, där vi följt några elever på gymnasieskolan och deras användning av mobiltelefoner i klassrummet, kommer jag i den här

artikeln att reflektera över varför just mobilskärmarna provocerar skolan så starkt.

Mobiler som gränsobjekt

Mobiltelefoner i klassrum har i forskning beskrivits som ett gränsobjekt (eng. boundary object), det vill säga en artefakt som gör det möjligt att överskrida gränser mellan olika sociala sammanhang där tid och rum struktureras på olika sätt. Det är stor skillnad på hur den sociala interaktionen i det fysiska klassrummet fungerar, jämfört med den sociala interaktion och de textpraktiker som eleverna deltar i via sina mobiltelefoner. Med mobilen till hands, kan eleven snabbt och smidigt förflytta sig mellan två parallella sammanhang, som delvis upplöser klassrummets fysiska väggar. Samtidigt som lärare föreläser om traditionella skolinnehåll som andra världskriget, elektriska motstånd eller bokrecensioner kan elever passa på att skicka ett flyktigt självporträtt på Snapchat, svara på ett sms från mamma eller snabbt kolla vad det blir för lunch idag, i små sekundsnabba mobilaktiviteter knappt märkbara för den observerande forskaren i klassrummet.

Inte alltför sällan används mobilen också i relation till undervisningen, för att slå upp ett ord man inte förstår, ta fram bakgrundsinformation och visa sig duktig i förhållande till ett konstverk som läraren föreläser om eller visa sina kamrater några färgglada illustrationer från ett TV-program man gillade som barn och som kanske kan användas i en gruppuppgift. Genom mobilskärmen blir eleven också tillgänglig för meddelanden utanför klassrummets vägg, via en ögonblicksbild från en skolkamrat som sitter på en parallellektion i ett annat klassrum eller i en chatkonversation med kamraten som ligger hemma och är sjuk och är nyfiken på vad hon egentligen missar på filosofi-lektionen i klassen.

Konkurrens om uppmärksamhet

Att elever under lektionstid ägnar sig åt annat än att bara följa med i undervisningen är i sig inte något nytt. Förmågan att engagera och intressera eleverna för nya kunskapsinnehåll som överskrider deras befintliga erfarenhetsvärld är enligt många det som kännetecknar en god pedagog, och något de flesta lärare ständigt strävar efter att utveckla. Ändå är nog de flesta lärare medvetna om att det förekommer att elever

småpratrar med varandra om annat än uppgifterna, med eller utan mobiler. Och för övrigt, har inte de flesta av oss själva suttit på en föreläsning, i ett möte eller framför en skrivuppgift och förlorat oss i dagdrömmar om annat än uppgiften, och där en snabb facebook uppdatering kan kännas lockande? Vad handlar egentligen mobilfrågan om?

Kanske handlar det helt enkelt om att mobilen på ett svåröverblickbart sätt konkurrerar alltför starkt med läraren om elevernas uppmärksamhet. Den ständiga uppkopplingen som mobiler – och personliga datorer – erbjuder, gör det möjligt att i stunder av lägre intensitet snabbt checka upp något eller dela med sig av en tanke till en vän. Trycket på läraren att leverera intresseväckande undervisning ökar i konkurrensen med nätets rika möjligheter till utbyte med omvärlden. Samtidigt kvarstår frågan – varför ses den digitalisering som skolan står för, egna datorer till alla elever, så löftesrik medan uppkopplingen via elevernas egna mobiler så gott som enbart beskrivs som en distraktion? Även på den dator som skolan köpt in kan man delta i annat än det skolrelaterade innehållet.

Få konflikter på grund av mobiler

Trots tonläget i debatten, visar det sig vid närmare analys av videomaterial från såväl svenska som finska gymnasieskolor, att det är vid ytterst få tillfällen som mobilerna orsakar konflikter mellan lärare och elever. Eleverna tycks anpassa användningen av sina mobiler till den pågående lektionen så att lärarens talutrymme inte minskas. Lärarens föreläsning störs inte märkbart av att några elever kikar på sina mobiltelefoner och inte heller under elevers enskilda arbete uppmärksammas mobilanvändningen som problematisk. Att det inte uppmärksammas som ett problem behöver förstås inte betyda att inte lärare märker och påverkas av att elever använder sina mobiler. Många lärare berättar om en känsla av minskad kontakt och osäkerhet över vad eleverna gör på sina mobiler, och stör deras undervisning. Välgrundad eller inte, genom mobilerna upplever läraren en ny form av konkurrens om elevernas uppmärksamhet som är svår att överblicka och bemöta.

Även elever berättar om hur de reflekterar över sin mobilanvändning, och diskuterar ofta mobilanvändningen i termer

av socialt hänsynstagande. I videomaterialet ser vi hur eleverna oftast använder sina mobiltelefoner i undervisningens 'mellanrum', i stunder när intensiteten går ner, inte sällan i den paus som kan uppstå mellan olika aktiviteter på en lektion. Många elever berättar dock att de kan känna en förväntan från kompisar på att finnas tillgänglig på till exempel Snapchat, vilket för vissa utgör en distraktion och en social press. Samtidigt menar de att en så pass stor del av deras sociala liv utspelar sig via mobilskärmen, så att helt lägga undan den menar dessa gymnasieungdomar inte är realistiskt.

Klassrummets sociala kontrakt förändras

Uppkopplingen, vare sig via mobiler eller datorer, förändrar klassrummets gränser och gör det möjligt för elever att kommunicera med andra utanför de fysiska klassrumsväggarna. Det går utmärkt att använda även datorer för förströelse i stunder av lägre intensitet i undervisningen, vilket vi ser många exempel på. Mobilens och datorns skärm gör det möjligt för elever att inte bara i stunder av distansundervisning, som nu när pandemin ställt alla vanor på ända, kunna delta i sociala sammanhang utanför klassrummets väggar. Varje elev kan på så sätt skapa sitt eget klassrumsuniversum, på egna villkor, och med de deltagare man själv söker sig till. Därmed förändras klassrummets sociala kontrakt, gränser omförhandlas och lärarens ledarskap ställs inför nya förutsättningar.

Frågan om det digitala klassrummets gränser och nya sociala kontrakt förtjänas att tas på allvar. Digitalisering, vare sig den sker genom skolors satsningar eller via elevernas egna mobiler, förändrar vår socialitet. Sociala kontrakt för det vardagliga umgänget omförhandlas, såväl i skolan som i andra sociala sammanhang. Både lärare och elever reflekterar över det som händer, och försöker finna vägar framåt. Ibland, men inte oftast, kan skärmarna användas som medel för konflikt och provokation. Oftast verkar dock alla inblandade vara införstådda med de komplikationer som det innebär att de digitala skärmarna löser upp klassrummets gränser. Digitaliseringen förändrar klassrummets sociala kontrakt på ett sätt som går långt utöver att vara en disciplinfråga. I längden förefaller det därför svårt att tänka sig att de i

grunden förändrade gränserna kan omförhandlas med hjälp av förbud, där skulden för det distraherande beteendet så gott som ensidigt läggs på eleven och ses som en disciplinfråga. En betydligt mer framkomlig väg är att ta elever och lärare på allvar och föra en gemensam diskussion om såväl mobilers som datorers skärmar.

Vad ska vi ha klassrummet till?

Vad är det då vi bör diskutera? Ja förutom normer när det gäller socialt hänsynstagande och arbetsro, som både lärare och elever redan funderar mycket på, så finns det en rad viktiga frågor om vad klassrummets uppkoppling betyder. Den första, mest grundläggande, men kanske också svåraste frågan handlar om vad vi egentligen ska använda klassrummet till när vi med digitala strukturer kan göra uppgifter och delta i samtal var och när vi vill, via dator- såväl som mobilskärmar. Kanske kommer avsaknaden av klassrummet nu under coronakrisen att synliggöra vad det egentligen är vi missar när vi inte längre kan träffa de människor vi som elever råkat hamna i samma klass som, eller som vi som lärare undervisar, på regelbunden basis.

En andra fråga handlar om undervisningens utformning där ledordet individualisering inte längre självklart känns lika lovande som metod för att möta elevers olikheter, utan där vi snarare behöver prata mer om hur en gemensam skola för alla kan skapa kollektiva arbetsformer som tar vara på gruppens samlade förutsättningar i ett samspel mellan digitala och analoga resurser.

En tredje fråga att diskutera handlar om de marknadsvillkor som bidrar till att styra skolans digitalisering. Hur hanterar vi beroendet av den ed-tech industri, som i dagarna översköljer landets skolor med gratiserbjudanden i samband med den snabba omställningen till distans? Hur kan skolan bidra till ett kritiskt förhållningssätt till alla de sociala-medie-företag som hålls igång genom ungdomars snappande, ticcande och jodlande i ett ständigt snurrande maskineri?

Ungdomar rör sig sömlöst mellan rummen

För de två ungdomarna vid mitt köksbord är både mobiler och datorer en del av den sociala vardagen, och i sin umgängeskrets och familjeliv rör de sig sömlöst mellan

de uppkopplade och de fysiska rummen. Varken de eller de ungdomar vi talat med i vårt forskningsprojekt ser mobilanvändning som oproblematisk. De har mycket att säga om det. Vi som anses vuxna har mycket att lära av dem när det gäller vett och etikett på mobilen. Jag har få säkra svar, men så mycket vet jag som att frågan om mobiler och klassrummets gränser är alldeles för komplex för att enkelt kunna lösas med förbud.

Marie Tanner

Marie Tanner är docent i pedagogiskt arbete vid Karlstads universitet. Hon arbetar för närvarande med flera forskningsprojekt om digitalisering och literacypraktiker.

FORSKNINGSPROJEKT

Uppkopplade klassrum

Uppkopplade klassrum är ett forskningsprojekt där forskarna studerar gymnasieelevers användning av smarta telefoner och hur dessa samspelar med andra resurser i klassrummet. Läs mer på hemsidan <https://www.kau.se/csl/forskning/var-forskning/forskningsprojekt/uppkopplade-klassrum>

Textmöten

Textmöten är ett samarbetsprojekt mellan Helsingfors universitet och Åbo Akademi. Fokus ligger på språk och skrivande genom telefonanvändning vid svensk- och finskspråkiga skolor. Läs mer på hemsidan www.textmoten.com

Artiklar

Tanner, M., Olin-Scheller, C., Buskqvist, U. & Åkerlund, D. (2017). "Ett papperslöst klassrum? Utmaningar för det uppkopplade klassrummets literacypraktiker." I: Ljung-Egeland, B., Olin-Scheller, C., Tanner, M. & Tengberg, M. (red). *Textkulturer*. Karlstad: Karlstad universitet, s. 175–194.

Asplund, S-B., Olin-Scheller, C. & Tanner, M. (2018). "Under the teacher's radar: Literacy practices in task-related smartphone use in the connected classroom". *L1-Educational Studies in Language and Literature*, 1–26.

Sahlström, F. Tanner, M. & Olin-Scheller, C (red.). (2019). "Introduction: Smartphones in Classrooms: Reading, Writing and Talking in Rapidly Changing Educational Spaces." Special issue of *Learning, Culture and Social Interaction*, s. 1- 5.

Olin-Scheller, C., Tanner, M., Asplund, S-B, Kontio, J. & Wikström, P. (2020). "Social Excursions During the In-between Spaces of Lessons. Students' Smartphone Use in the Upper Secondary School Classroom", *Scandinavian Journal of Educational Research*, online.

Paakkari, A. *Entangled devices. An ethnographic study of students, mobile phones and capitalism*. Doktorsavhandling, Helsingfors universitet.

DET ÄR ALLTID MAKTEN SOM VILL SÄTTA GRÄNSER

I vårt fördömande av ungdomars läs- och medievanor återupprepar vi historiska misstag. Förr har det varit böcker och vykort som måste begränsas. Idag är det skärmtid. Och det är återigen främst kvinnors hantering av den nya tekniken som anses problematisk.

Det finns en tydlig polarisering i det offentliga samtalet om digitalisering, där ena sidan beskylls för att vara stelbenta bakåtsträvare och den andra för att vara naiva teknikoptimister. Det är lika bra att göra klart från början att jag står på den senare, även om jag hellre skulle kalla mig ansvarstagande än naiv. Det finns flera problem med det här upplägget där alarmister och förnuftets röst kallar varandra för det första och sig själva för det andra. Ett problem är att tonläget är högt och att det blir väldigt svårt för den som inte tillhör ettdera lägret att vaska ur något användbart.

Ett allvarligare problem är att det här samtalet i princip alltid förs av personer som befinner sig innanför normen. Det ligger antagligen i sakens natur att det främst är den som är etablerad i samhället som får talutrymme i offentliga samtal. Den som är välanpassad, har utbildat sig och har hög status uppfattas lättare som trovärdig. Det finns dock inte något skäl till att den som folk lyssnar på bara talar utifrån sitt eget perspektiv. Tvärtom, borde det vara

När telefonen var ny var debatten precis lika animerad.

ett krav på den som får mycket utrymme att även inhämta andra sätt att se på saken.

Ytterst handlar det om makt

Det polariserade är ingalunda specifikt för dagens debatt. Tvärtom har det sett ut nästan exakt så här varje gång vi har fått tillgång till ny interaktionsteknik. När telefonen var ny var debatten precis lika animerad, även om den gick över lite snabbare den gången. Ett hot som målades upp var att kvinnor och bönder skulle använda telefonen för onödiga samtal. Telefonen var en exklusiv, sofistikerad teknik, främst avsedd för män med hög ställning i samhället och skulle inte användas av grupper som inte kunde göra rationella bedömningar. Idag ser vi inte samma explicita formuleringar, men visst finns det även idag en oro för att andra inte ska begripa hur den nya tekniken ska hanteras. Idag handlar det främst om unga, där undergruppen flickor anses vara den som gör flest onödiga, ibland rent destruktiva saker på nätet. Det här brukar kallas för tredjepersonsef-

fekten, alltså att vi anser att andra riskerar att påverkas mer än vi själva. Idag ser vi uttryck för tredjepersonseffekten när det klagas på folks skärmanvändning. Det är alltid "folks" beteende det handlar om, inte den som talar.

Negativa reaktioner på ny teknik handlar ytterst om makt. Vi delar upp människor i de som kan hantera och de som inte kan. Barn är en grupp som ofta förlorar på den här uppdelningen; de anses inte vara mogna att förstå, dra slutsatser och sätta saker i kontext. Barns utvecklade konsekvenstänkande framhålls ofta, samtidigt som vi vet att sådan utveckling inte är så linjär och matematisk i praktiken. Bristande konsekvenstänkande är något som återfinns hos människan oavsett ålder. Vi vet att det finns barn som står upp för den som mobbas, läser läxorna först och spelar fotboll sen, ungdomar som tackar nej till bankens erbjudanden om lån eller engagerar sig i viktiga samhällsfrågor. Precis som vi vet att det finns vuxna som skattefuskar, sprider hat och desinformation i sociala medier eller tar lån för att åka på semester.

Fler historiska exempel

Vi har lätt att tänka att andras beteenden är onödiga om vi själva inte har fastnat för samma saker. Ett historiskt exempel är vykortsraseriet i början av 1900-talet. Etablerade samhällsmedborgare såg vykortsskrivandet som vulgärt. De ansåg att det ledde till att brevskrivandet minskade och att turister inte längre pratade med varandra eller såg sig omkring; de satt bara och skrev vykort. Frågan engagerade inte minst försvararna av den goda smaken, som denna insändarskribent från 1904:

De mer eller mindre idiotiska, mer eller mindre »konstnärliga» fantasikorten verka däremot absolut skadligt och smakfördärfvande samt böra obarmhärtigt förföljas. Ingen verkligt bildad person borde tillåta sig att ha med dem att göra.

Det finns så många exempel på historisk oro inför ny interaktionsteknik, det ena roligare än det andra. Det roliga har dock en sorglig underton, eftersom det blir väldigt tydligt att vi inte har lärt oss det minsta lilla av historien. Vi försvarar fortfarande den goda smaken när vi klankar ner på ungas kulturkonsumtion och produktion via nätet. Vi bygger fortfarande murverk genom att referera till bildning, när vi egentligen menar bildning så som vi

själva känner igen den. Vi misstror fortfarande icke normbärande grupper och individer när det kommer till att använda ny teknik på ett konstruktivt och måttfullt sätt. I det avseendet har vi inte utvecklats sedan vi levde vi i grottor.

Vi måste lära av historien

Faktum är att vi skulle kunna spara tid genom att återvinna formuleringar från tidigare skeden och bara byta ut ett ord här och där. Vi kan till exempel återanvända en mening ur Sveriges första statsminister Louis de Geers memoarer från 1892, den om att nöjesläsning begränsades till "ett maximum af 100 sidor om dagen". Det här visar också hur destruktiva dessa återkommande begränsningar av ungas intressen är. Meningen fortsätter nämligen "Det hände att dessa hundra sidor istället lästes om flera gånger" vilket naturligtvis var ett enormt slöseri med ungas energi och intressen. Tänk om den läsintresserade istället hade fått fria händer att utveckla allt det som vi idag anser att läsning ger! Det spelar ju ingen roll att vi ser annorlunda på läsning dag, hon som satt i en fönstersmyg och läste samma 100 sidor om och om igen kommer inte att få en ny uppväxt, en ny skolgång. Hennes intresse smädades och hennes möjligheter begränsades och det går inte att göra o gjort.

Vi kan inte heller göra de sista 25 åren o gjorda, men vi kan vända detta idag, för att inte förstöra för fler. Under tiden som vi har upprepat historiens misstag, ibland ordagrant, har en hel generation passerat i tid räknat. Årskull efter årskull växer upp utan att vi tar ansvar och lär oss av historien. Sociologen Kirsten Drotner kallar det för historisk minnesförlust, det här att vi springer rakt in i samma vägg om och om igen trots att vi vet hur det gick förra gången och gången innan det och ända bort till antiken.

Vi vet ju det. Också detta kommer att passera och människor kommer att vara klokare och mindre dömande. Vi vet inte när, men vi vet att det kommer att hända. Det är en tröst. Frågan är bara hur många barn och unga som har tvingats läsa 100 sidor om och om igen under tiden.

Elza Dunkels

Elza Dunkels är docent i pedagogiskt arbete på Institutionen för tillämpad utbildningsvetenskap vid Umeå universitet.

SKOLAN BEHÖVER UNDERVISA I NÄTETIK

Den digitala tekniken har medfört en ny form av gränslöshet. Det räcker inte längre att hänvisa till vett och etikett på nätet. Det finns ett större behov av att diskutera och undervisa i "nätetik" eller "cyberetik".

Blotta tanken på att vi skulle kunna se andra utan att själva bli sedda har alltid fascinerat oss. I Platons *Staten* berättas det om en lydsk herde vid namn Gyges som hittar en guldring inuti en ihållig häst av koppar. Ringen visar sig ha förmågan att göra bäraren osynlig. Gyges använder sedermera sin nyfunna osynlighet till att förföra drottningen, mörda kungen och gripa makten. Berättelsen om Gyges ring används av Glaukon (en av Sokrates motståndare i dialogen) för att visa att om en människa kan handla orätt så gör hon det. Makten som osynligheten erbjuder är för stark för att kunna motstås. En liknande tematik har vid upprepade tillfällen använts i litteraturen för att visa på människans benägenhet att falla till föga för det onda. Inte minst i H. G. Wells berömda roman *Den osynlige mannen* men även hos J. R. Tolkien i *Sagan om Ringen*.

Idag ger oss tekniken möjlighet till en annan form av osynlighet: Den anonymitet vi åtnjuter när vi är ute på nätet och

surfar. Vi behöver inte någon guldring för att göra oss osynliga. Allt som behövs är en dator eller telefon som är uppkopplad till ett nätverk. De senaste decenniernas digitala utveckling har medfört ett paradigmskifte. Vi lever numera våra liv online. Barn idag föds in i nätet. Vi skaffar oss kunskap på nätet, shoppar, umgås med vänner, träffar vår framtida partner och bedriver våra intressen. Denna flytt av det sociala till det digitalas värld har även inneburit att de etiska problemen har flyttat över till online-världen.

Internet har skapat en moralisk dimma

I en nyutkommen bok med titeln: *Evil Online* (2018) argumenterar Dean Cocking och Jeroen Van den Hoven för att internet har skapat en "moralisk dimma" i vilken det är svårt att veta vad som är rätt och fel. Vi har utvecklat en känsla för etik som är baserad på att vi ser och träffar varandra. Men så ser inte umgänget mellan männ-

iskor ut längre. För det mesta när vi interagerar med varandra online ser vi inte varandras ansikten och hör inte varandras röster. Det innebär till exempel att nät-mobbare kanske inte inser det onda de gör eftersom de inte ser den skada de tillfogar sina offer. Den moraliska dimman verkar vara särskilt allvarlig för barn och ungdomar då en stor del av deras moraliska fostran idag sker online. Bland de etiska problem som Cocking och Van den Hoven diskuterar i sin bok finns hämndporr, hackers, trollande, "grooming", cybermobbing, prank videos och fake news.

Jag har i en tidigare artikel (Tiozzo 2019) delat in de etiska problemen som uppstår i relation till internet i tre större grupper. I den första gruppen ingår problem angående internets natur, till exempel hur vi skall värdera den anonymitet som ges på internet. I den andra gruppen ingår problem som har att göra med de som bidrar till att bygga ut internet, det vill säga alla de som lägger upp, delar eller

skriver på nätet. I den tredje gruppen ingår problem som har att göra med användarna av internet. Man kan till exempel fråga sig om det är moraliskt riktigt att ta del av visst material som finns på internet, även om det är juridiskt tillåtet. Vad dessa problem har gemensamt är att det i dagsläget verkar råda stor oenighet angående vad som är moraliskt rätt eller fel.

Vi står inför helt nya utmaningar

De etiska problem som uppstår i samband med digitaliseringen av samhället har tidigare betraktas som ett problem angående vett och etikett som till exempel i Telias inspirationsbok *Nära – en inspirationsbok om det nya informationsamhället* (1998). Därav benämningen ”netikett” som många använder sig av när de talar om hur vi bör uppföra oss på nätet. Men problemen vi står inför när vi navigerar genom den moraliska dimma som finns online är allvarligare och betydligt mer komplexa än så. Det är inte tillräckligt att lista saker man bör göra och inte göra som användare av nätet. Vi står inför helt nya utmaningar då våra vardagliga moraliska intuitioner inte längre räcker till.

Den relativt unga vetenskap som ägnar sig åt etiska problem som uppstår i relation till internet kallas för ”nätetik” eller ”cyberetik” (Spinello 2015). Nätetiken kan betraktas som en form av tillämpad etik som i sin tur är en del av den praktiska filosofin. I Sverige och några få andra länder skiljer vi mellan teoretisk och praktisk filosofi, där bland annat etiken anses höra hemma inom den praktiska filosofin.

Vi borde ta nätetik på större allvar

Så vad skall man då göra åt den moraliska dimma som råder på internet? Regeringen har gett skolan i uppdrag att utbilda elever i digital kompetens (#skolDigiplan). Vid sidan av teknisk kompetens och källkritik anses även nätetik vara en viktigt dimension av digital kompetens (Calvani m.fl. 2008). Ett första steg skulle kunna vara att ta nätetiken på större allvar än vad man gör idag. Nätetiken måste ges tillbörligt utrymme i skolan och lärare måste få adekvat fortbildning för att kunna undervisa i ämnet. Det är för närvarande oklart hur undervisningen i nätetik bäst skall struktureras. Om den bör integreras i all undervisning eller om den så att säga bör brytas ut och behandlas separat.

Svenskämnet kan ta ett ansvar

Det är också oklart vem som skall ansvara för denna undervisning då flera ämnen är aktuella. Förutom ämnen där etik ges ansenligt utrymme, som filosofi och religionskunskap, kan man även tänka sig att svenskundervisningen bär ett särskilt stort ansvar. Undervisningen i ämnet Svenska syftar bland annat till att eleverna utvecklar sin förmåga att kommunicera i tal och skrift, samt att läsa och arbeta med text. I en tid där ungdomar framförallt kommunicerar och läser texter på nätet kan man inte blunda för vikten av nätetik inom svenskämnet. Svensklärare idag bör ägna tid åt att kritiskt granska hur man uttrycker sig i den digitala världen och vilka signaler som ges när man uttrycker sig via detta medium.

Men ”bör förutsätter kan”. Besitter verkligen svensklärarna den kompetens som är nödvändig för att bedriva nätetik inom ramen för svenskundervisningen? Som svensklärare har man ingen formell behörighet i filosofi. Om inte svensklärarna blir filosofer eller filosoferna svensklärare så kommer det i alla fall att krävas mycket fortbildning. En idé framöver skulle vara att göra en kurs i nätetik obligatorisk i svensklärodbildningen. Att hänvisa till lärares känsla för vett och etikett är inte tillräckligt för att hantera de utmaningar vi står inför i framtiden.

Marco Tiozzo

Marco Tiozzo är gymnasielektor på Alströmergymnasiet i Alingsås och adjungerad lektor i praktisk filosofi på Göteborgs Universitet.

REFERENSER

- Calvani, A., Cartelli, A., Fini, A., & Ranieri, M. 2008. "Models and Instruments for Assessing Digital Competence at School". *Journal of e-Learning and Knowledge Society* Volume 4, Nr. 3.
- Cocking, D. & Van den Hoven, J. 2018. *Evil Online*. Wiley-Blackwell.
- Spinello, R. A. 2016. *Cyberethics: Morality and Law in Cyberspace*. Jones & Bartlett.
- Telia. 1998. *Nära - en inspirationsbok om det nya informationssamhället*. Page one publ. Telia.
- Tiozzo, M. 2019. "Nätetik: perspektiv och utmaningar för skolan", *Pedagogiska Magasinet* Nr. 4.

Personligt eller privat – var går gränsen?

Goda och förtroendefulla relationer i skolan skapar förutsättningar för lärande. Men var går gränsen mellan att vara personlig och privat? I och med sociala medier har den gränsen blivit allt suddigare och svårare att upprätthålla.

I livet ställs vi ständigt inför situationer där vi gör medvetna eller omedvetna val av hur personliga vi vill vara med människor vi möter. Samtalsämnen, liksom förtrolighet, skiljer sig ofta åt beroende på vem vi pratar med. Är det en kollega, en familjemedlem, en granne eller en trevlig medresenär på tåget? Ibland faller det sig helt naturligt att öppna upp sig och prata om sådant som känns både personligt och till och med privat, medan det i andra sammanhang inte alls upplevs vara sig relevant eller bekvämt. Vi ”klickar” med vissa, men inte med andra. Vissa blir vänner för livet, andra förblir ytligt bekanta.

Vi lärare möter dagligen många människor. Det är skolledare, lärarkollegor, elevhälsoteam, matbespisningspersonal, vårdnadshavare och inte minst elever. Jag möter just nu 135 elever mellan 12 och 14 år i min undervisning. Unga individer som jag umgås och arbetar med varje dag. Att arbeta tillsammans med människor leder oundvikligen till att relationer skapas. Relationen mellan dig som lärare och en elev ser olika ut, dels beroende på vem du är och dels beroende på vilken elev du har framför dig. Lärare och elever är in-

divider med olika personligheter och skiftande behov som påverkar de relationer som uppstår. Ingen relation är den andra lik.

Personligt och privat

Vad är det då för skillnad mellan att vara personlig och privat? Att vara personlig innebär att jag ger av mig själv och delar med mig av tankar, upplevelser och erfarenheter som andra kan relatera till och ha glädje av. I min lärarroll syftar det personliga framför allt på samspelet och det specifika språk som utvecklas i relationen mellan mig och elever.

Det personliga förhållningssättet mellan lärare och elev är inte alls beroende av det som är privat. Men det privata kan ibland dyka upp i elev-lärarrelationer och då bör läraren använda sin inre kompass för att avgöra var gränsen går. Vad som upplevs som privat skiljer sig åt från person till person. Vissa tycker inte alls att det känns privat att berätta om bråket med maken, medan andra tycker att det är privat att ens berätta att den äkta hälften existerar. För mig är det privata sådant som jag enbart delar med de närmaste eller de som är berörda. Jag känner direkt när

den gränsen nås i relationen med elever. Vi känner varandra och är på sätt och vis vänner, men behöver för den skull inte veta allt om den andra.

Förtroendefulla relationer

De flesta lärare vill lära känna sina elever för att veta vilka de är, och vilka starka och svaga sidor de har. Det handlar om att skapa en god relation, inte bara för att det gör våra arbetsdagar trevligare utan också för att det är A och O för att elever ska lyckas väl i skolan. Både internationell och nationell forskning framhåller vikten av förtroendefulla relationer mellan elever och lärare. Särskilt när elever befinner sig i olika typer av svårigheter kan goda relationer göra stor skillnad. I en studie framgår att elever får förtroende för lärare som bryr sig om dem, lyssnar på dem och sätter adekvata gränser i relationer till dem (Aspelin, m fl). Jim Cummins, som forskar om flerspråkighet, menar att ”mänskliga relationer är lika viktiga eller viktigare för elevernas engagemang än vad själva undervisningsstrategierna är” (Cummins 2017:37).

Förtroendefulla relationer mellan lärare och elev kan leda till att elever väl-

jer att vara privata när de träffar sin lärare i matsalen eller i korridoren. De kanske vill berätta om problem med pojkvännen, om bekymmer hemma eller om bristen på pengar. Jag kan utan svårighet samtala med elever om deras bekymmer, men inget av dessa ämnen skulle jag välja att prata med elever om ifall jag hade motsvarande problem. Jag skulle inte heller överträda gränsen till elevernas privatliv och ställa den typen av frågor om de inte själva inbjuder till det.

Gränser har suddats ut

Alla ungdomar känner inte samma behov som vuxna av att sätta gränser mellan personligt och privat. Vi lever i ett samhälle där gränser i mångt och mycket har suddats ut. En av orsakerna till detta är sociala medier. På ett ögonblick kan vi dela med oss av vårt privata liv med människor som vi knappt, eller aldrig, träffat. Många relationer hålls vid liv, och till med uppstår, genom Instagram, Facebook och andra dylika forum. Sociala medier har funnits i våra ungdomars liv sedan dag ett och är ett helt naturligt sätt för dem att kommunicera på. De möts dagligen av bloggare och "youtubers" som helt bekymmerslöst släpper in sina följare på områden som många andra ser som absolut privata. Denna öppenhet bidrar till att vissa ungdomar (och även vuxna) inte har samma gräns eller känsla av integritet som många av oss lite äldre. Detta kan vara en förklaring till att jag som svensklärare då och då får uppleva att elever är väldigt privata i de texter de skriver i undervisningen. Det är inte ovanligt att de skriver om svåra upplevelser eller tuffa hem- och uppväxtsituationer. Det ställer mig inför ett dilemma. För det första: kan jag bedöma en sådan text och för det andra, vad ska jag göra med informationen jag i fått i förtroende?

Skolan speglar samhället

Eftersom sociala medier är en viktig del av samhället finns de också med i skolans värld. Skolan speglar det samhälle vi lever i och behöver därför följa med i utvecklingen. Idag används en stor andel digitala verktyg i undervisningen och där kan även sociala medier fungera som ett redskap, framför allt för att underlätta kommunikation. Det är därför helt naturligt att lärare med jämna mellanrum ställs inför valet att vara vän med eller följa elever i dessa

sammanhang. Det val varje enskild lärare gör grundar sig troligtvis både på synsätt och vana av sociala medier och förhoppningsvis på någon form av syfte.

Jag har erfarenhet att fler yngre än äldre kollegor, både lärare och elevassistenter, väljer att kommunicera med elever via sociala medier. Det är inget som jag spontant lägger någon värdering i eftersom kommunikationen kan se ut på olika sätt och ha olika syften. Just nu är det Snapchat som är populärt bland ungdomar vilket inte alls är konstigt. Det är ett enkelt sätt att kommunicera på både med enskilda personer och med grupper, både via bilder och meddelande. Dessutom går det att se på en karta vara ens "vänner" befinner sig vilket jag som förälder uppskattar. Eftersom Snapchat har många positiva sidor använder jag det varje dag för att kommunicera med mina närmaste. Men när elever vill följa mig där förklarar jag att det är något jag bara använder inom familjen. Snapchat ingår helt klart i min privata sfär.

Etik och sociala medier

Jag har full förståelse för att vissa lärare har en annan syn på användandet av sociala medier och jag är övertygad om att många kan hantera det på ett professionellt sätt. Jag har haft kollegor som använt Messengergrupper på Facebook för att kommunicera med elever kring lektionsupplägg, prov och inlämningar. När det finns ett pedagogiskt syfte och om det förenklar kommunikationen som i dessa fall tycker jag att det är absolut okej. Men att skicka en god-morgon-selfie på Snapchat till alla följare, inklusive elever, fyller väl knappast något pedagogiskt syfte. Sociala medier kan vara ett användbart verktyg men jag som lärare behöver avgöra på vilket sätt jag ska använda det. Att kommunicera med elever på sociala medier kan annars leda till etiska dilemman. Jag kan få ta del av alldeles för privata delar av mina elevers liv och tvärtom ifall de följer mig. Därför behöver vi lärare ta ställning till nyttan med att vara vän med eller följa elever innan vi godkänner följningsförfrågan.

Det är således inte enkelt att balansera på den hårfinna gränsen mellan privat och personligt. Alla har vi varit nyutexaminerade lärare och mött våra första elever, flera var kanske som jag väldigt ung vid den tidpunkten. Att hitta ett fungerande lärare-elev förhållande när man är 23 år

och eleverna 16 är inte helt enkelt. Gränsen mellan att vara för mycket kompis eller lagom är hårfin. Speciellt när man är mer jämnårig med eleverna än med sina kollegor och i mångt och mycket känner mer samhörighet med ungdomarna man möter i sitt klassrum. Jag har också genom åren upplevt unga, purfärska lärarkollegor som tvärtom kommer in i klassrummet och på ett auktoritärt sätt ska visa var skåpet ska stå. Sådant beteende ses inte med blida ögon från elever som inte uppskattar att hållas hårt och tillrättavisas av en lärare som bara några år äldre än de själva och som de varken känner eller har en relation till.

Där går min gräns

Jag valde att bli lärare eftersom jag brinner för mina ämnen och för att jag tycker om att arbeta med unga människor. Självklart vill jag att mina elever ska uppskatta mig, både som person och som lärare. Jag vill att de ska kunna lita på mig och känna att jag är intresserad av och bryr mig om dem. För att vi ska få en fin relation behöver jag lära känna dem och få veta lite om vilka de faktiskt är. Få möta deras personlighet. Detta skulle vara omöjligt om jag inte gav dem en inblick i mitt liv. Jag har inga problem med att svara på frågor om min ålder, var jag bor eller om min familj. Jag kan också dela med mig av anekdoter från mitt liv. Så länge det håller sig inom det spektrum där jag anser att det är av vikt och intresse för eleverna kan jag vara personlig. När det inte längre känns vare sig relevant eller bekvämt är min gräns nådd. Var går din?

Minna Wadman

Minna Wadman är högstadielärare i svenska och svenska som andraspråk på Nyköping Enskilda Grundskolan, samt styrelseledamot i Svenskläraryöreningen.

REFERENSER:

Aspelin Jonas, Jederlund Ulf, Aneer Lillemor (2017). *Lärare-elev-relation och samtal mellan lärare och elever*. Skolverket (www.larportalen.skolverket.se)
Cummins, Jim (2017). *Flerspråkiga elever. Effektiv undervisning i en utmanande tid*. Stockholm: Natur & Kultur.

INTENSIVA DISKUSSIONER GER MER RÄTTVISA BETYG

När lärare får tillfälle att återkommande diskutera bedömningar av elevtexter ökar också deras samstämmighet i betygsättningen. Men en förutsättning är att det finns meningsskiljaktigheter som skapar bredd och djup i diskussionen. Det visar Per Blomqvists avhandling.

AVHANDLING

Titel: *Samtal om skrivbedömning. Lärares normer, beslut och samstämmighet.*

Av: Per Blomqvist.

Disputation: 2018-06-08.

Högskola: Stockholms universitet.

Vårt behov av normer, kriterier och riktlinjer tycks oändligt. För att alludera den gamla pensionsaffischen: gärna bedömning men först några rejäla kriterier. Ambitionen är givetvis självklar och förståelig. Bedömning, att sätta betyg, är viktigt då det kan få stor betydelse för den som blir bedömd, exempelvis att komma in på en hett eftertraktad utbildning. Då är det självklart att man som elev önskar att betygsättningen är objektiv och rättvis. Att sätta betyg kallas nu för tiden att göra en summativ bedömning. Till skillnad från den formativa bedömningen, som har som syfte att ge vägledning, är den slutgiltig och definitiv. Svårast är det med bedömning i ämnen som just vilar på bedömning och där bedömning ska göras utifrån en komplex materia, exempelvis skrivande som å ena sidan innehåller ”enkla” saker som rätt eller fel stavning men, å den andra, som snabbt förlorar sig i frågor om kommunikativ funktion, stil och genrekompetens. Hur bedömer man detta på ett entydigt, samstämt och objektivt sätt?

Samtal om bedömningar

I en doktorsavhandling från 2018, Per Blomqvists *Samtal om skrivbedömning. Lärares normer, beslut och samstämmighet*, får vi reda på hur komplex denna sak egentligen är. Blomqvists huvudmaterial består av inspelningar av hur sammanlagt 17 gymnasielärare i svenska samtalar om skrivbedömning i tre så kallade fokusgrupper. Fokusgrupper är en vetenskaplig metod som innebär att man låter en inte alltför stor grupp, oftast 4–8 personer, sitta tillsammans och prata om ett ämne eller en frågeställning som forskaren presenterat för dem. Fördelen med denna metod, jämfört med exempelvis enkäter och även intervjuer, är att deltagarnas syn på och uppfatt-

ning om ett ämne lättare kommer till uttryck. I enkäten är det forskarens syn på ett ämne som styr hur frågorna formuleras. Även vid en relativt öppen intervju kan det vara forskarens förståelse som egentligen sätter agendan för vad som sägs och kommer fram. I likhet med intervjuer är det svårt att utifrån studier av fokusgrupper göra generaliseringar. Dock kan den kvalitativa analysen ge oss kunskaper om hur olika fenomen kan beskrivas och förstås.

Blomqvists avhandling är en så kallad sammanläggningsavhandling, vilket innebär att den bygger på ett antal artiklar som publicerats i vetenskapliga tidskrifter. I avhandlingens ”kappa” sammanfattas och diskuteras resultaten i artiklarna. Det syfte som bildar Blomqvists utgångspunkt är att utifrån didaktiska och dialogiska perspektiv beskriva och analysera hur lärares bedömningssamtal ser ut, vilka uppfattningar och normer de uttrycker samt vilka bedömningar de gör.

Syftet bearbetas genom tre delstudier. Den första rör lärares förväntningsnormer och didaktiska beslut, det vill säga vad *säger* man om och vad *gör* man ifråga om elevtexters kvaliteter och vilka betyg de får. Den andra studien undersöker mer bestämt vilka normer för betyg som lärarna utgår ifrån och den tredje studien undersöker dels hur lärare i grupp talar om elevtexter och vilket betyg de gemensamt ska sätta, dels vilka betyg lärarna faktiskt sätter när de själva får avgöra.

Resultaten är i flera avseenden intressanta och oväntade. Ett är att lärares bedömningar av elevers skrivande, det vill säga när de diskuterar brister och förtjänster i elevtexter, behandlar fler och delvis andra aspekter av skrivande, än vad som slutligen avgör vilket betyg som sätts på texten. När man talade om elevtexter var det oftast deras kommunikativa sidor

En slutsats är att lärare, för att utveckla en gemensam förståelse för de komplexa tolkningsprocesser som summativa bedömningar av elevtexter utgör, återkommande bör föra gemensamma samtal om hur bedömningar ska göras.

som togs upp men i bedömningen riktade lärarna in sig på hur texten var disponerad och hur källor användes. Blomqvist menar att man utifrån detta kan säga att överensstämmelsen är låg mellan lärares betyg och deras egentliga förväntningar på vad eleverna ska kunna. Ett annat resultat är att lärarna i sin betygsättning inte så sällan fokuserar på texternas brister, det vill säga att ser främst vad som saknas i en text för att den ska få ett visst betyg.

Viktigt att diskutera olika åsikter

De intressantaste resultaten, om jag får döma, är de om lärares samstämmighet. När lärarna i grupp diskuterade och betygsatte enskilda elevtexter uppnådde de hög samstämmighet, det vill säga att de var överens om att sätta ett visst betyg på en text. När lärarna sedan fick i uppgift att själva sätta betyg var variationen hög och överensstämmelsen med de betyg som sattes av gruppen var låg. Lägst grad av samstämmighet uppvisade den lärargrupp som i samtalet framstod som den mest samstämmiga, medan de lärargrupper vars diskussioner präglats av mindre konsensus hade en högre samstämmighet i sina bedömningar. Förklaringen till detta är enligt Blomqvist att de grupper som i de gemensamma bedömningarna präglades av samstämmighet hade en låg intensitet i själva diskussionen. Få alternativ prövades i diskussionen och besluten summerades genom tyst bifall. I de lärargrupper där intensiteten i samtalen var högre styrdes dessa av att flera lärare kom till tals och flera alternativ prövades. Lärarna i dessa grupper gjorde därmed bedömningar som i högre grad överensstämde med dem som gruppen hade gjort.

Blomqvist reflekterar över sina resultat i ett fylligt diskussionskapitel som bland annat berör de

didaktiska implikationerna. En slutsats är att lärare, för att utveckla en gemensam förståelse för de komplexa tolkningsprocesser som summativa bedömningar av elevtexter utgör, återkommande bör föra gemensamma samtal om hur bedömningar ska göras, helst utifrån konkreta elevtexter. Diskussionerna bör inte alltid ha som mål att man ska nå konsensus utan fokusera på de meningsskiljaktigheter som finns. På så sätt, skriver Blomqvist, "kan perspektiven och förståelsen vidgas och bidra till att utveckla lärares gemensamma metaspråk." Vidare säger han att detta kan skapa en "förståelse för att variationer i olika lärares bedömningar inte beror på enskilda lärares bristande bedömningsförmåga utan på brister i tolkningsgemenskapen."

Jag avstår från att ge en summativ bedömning av Per Blomqvists avhandling utan hoppas att han återkommer med ytterligare studier i ämnet (en slags formativ bedömning).

Bengt-Göran Martinsson

Bengt-Göran Martinsson är professor i pedagogiskt arbete vid Linköpings universitet.

UNGDOMSROMAN

om ensamkommande flyktingar övertygar

Barnböcker och ungdomsböcker handlar oftare än många tror om samhällsfrågor. Viktiga frågor, allvarliga frågor. Förra året gavs det ut hela 50 nya titlar som på olika sätt diskuterar klimatförändringar, kretsloppstänk och framtidsutsikter.

Jag har just läst en ny ungdomsbok av en ung debutant från Umeå som handlar om flyktingar. Boken kommer att leva med mig länge, länge. Jag längtar efter att få diskutera den med ungdomar och unga vuxna.

SÅ HÄR BESKRIVER författaren Elin Persson sina tankar om sin bok *De afghanska sönerna*:

”När jag började skriva *De afghanska sönerna* ville jag inte skriva en politisk text, jag ville bort från de politiska debatterna, närmare människorna. Jag ville bevara det jag hade sett innan minnena skulle ersättas av andra minnen. Jag skrev för att förstå, för att det gjorde ont i mig, i mina tankar, i mina leder. Det handlade om: Hur ska jag berätta det här så att människor förstår?”

Nu får jag frågor som jag inte kan besvara. Människor som vänder sig till mig, vädjande: Hur tycker du att ett HVB-hem ska styras? Vad anser du om migrationspolitiken? Ska vi öppna gränserna? Varför blev det så här? Vem tar hand om dem nu?

Att skriva om ett politiskt laddat ämne innebär att inte veta.

Jag skrev den här boken för att jag också undrar. Jag väntar också på svar.”

”LÅT DEM INTE komma under huden på dig”, säger en mer erfaren kollega på HVB-hemmet Gnistan till den unga boendestödjaren Rebecka: ”Lämna det där till psykologer. Här gör vi så gott vi kan.”

Och Rebecka, jagberättaren i debutanten Elin Perssons starka och gripande debutroman, gör verkligen så gott hon kan: orkar, förmår, förs. Oftast följer hon regelverket när hon försöker vara ett stöd för Zaher, Hamid och Ahmed – detta utan att komma alltför nära (det får hon inte) dessa tre afghanska pojkar som hon ansvarar för.

Den yngste är fjortonårige Zaher, ännu ett barn. På fötterna har den tunne Zaher glittriga sandaler av plast. Han är livrädd för talibaner, han kan inte sova, han vill inte minnas.

I påsktid lägger Rebecka, pedagogiskt, fram fjädrar, papper och vattenfärg till de tre pojkarna på ett bord. Zaher strör fjädrar på sitt papper och skriver i rosa och rött: ”Jag saknar dig, jag älskar dig och mamma du är min ängel”.

Sedan strör han glitter ovanpå.

NÅGRA ÅR ÄLDRE än Zaher är Hamid. Denne vänlige yngling skriker fram i korridoren, ler och bugar. Hans bönematta är viktig för honom, han plågas av ångest.

Elin Persson
De afghanska sönerna
Bonnier Carlsen 2020

Hamids käkben uppskattas tillhöra en sjuttonåring. När Rebecka får veta att han nog är under arton år tror hon att han är säker i Sverige – men så får hon se Hamids kallelse till ett sista möte med Migrationsverket. Det är daterat ett år framåt. Hennes mer erfarna kollega säger då: ”Det är inget vi kan påverka, Rebecka”

I STILIGE, DANSANDE, tjuvrökande Ahmeds papper står det att läsa att han har självskadeproblem och aggressionsproblem. Ahmed drömmer om flickor och om att bli frisör. Han frågar Rebecka hur man gör när man sätter på en kon-

dom. När Ahmed får höra av Rebecka att alla kvinnor har månatliga blödningar, så är han säker på att detta inte gäller hans mamma.

Lille Zaher är ofta förtvivlad, då är det Ahmed som tröstar ömt. På dari.

Artonårige Ahmed vill tro att han ska slippa bli utvisad om han byter till sig det svenska namnet Adam.

I *De afghanska sönerna* finns ett kapitel som heter "Journal". Det är skrivet i en annan stil än bokens övriga kapitel. Alla andra kapitel består av Rebeckas personliga berättelse under det år då hon arbetar på HVB-hemmet. Men "Journal" är journalanteckningar i strikt notisform. Notiserna handlar om Ahmeds sista tid i livet.

JAG ÄR TAGEN. För det är med allvar, skärpa, omsorg och medmänsklighet denna roman för ungdomar och unga vuxna är skriven.

Författaren Elin Persson har erfarenhet av det hon berättar i sin roman. Under tre somrar rätt nyligen arbetade hon i långa arbetspass på ett HVB-hem och hade där ansvar för unga killar från Syrien, Eritrea och Afghanistan. Hon var rätt chockad av det stora ansvaret, men säger också i en intervju: "Vi blev som en familj."

Romanen *De afghanska sönerna* inleds med en dedikation: "Till pojkarna. Tack för dagarna, de ljusa och de mörka."

Lena Kjersén Edman

Lena Kjersén Edman är bibliotekarie, lektor i biblioteksvetenskap, läsfrämjare och kritiker.

Digilär.

Allt du behöver till din undervisning

I Digilärs heldigitala läromedel finns hela paketet – högkvalitativt undervisningsmaterial, intuitivt gränssnitt och inkluderande funktionalitet.

För mellanstadiet, högstadiet och gymnasiet. Prova gratis på digilar.se/prova

Visste du att...

NATUR & KULTUR

Digilär är en del av Natur & Kultur och tillsammans utvecklar vi läromedel för alla stadier – tryckt, blended och heldigitalt! digilar.se | nok.se

SVENSKLÄRARFÖRENINGEN

Vi arbetar med

- svenskämnets ställning i skola och lärarutbildning
- en levande ämnesdebatt
- ett aktivt och medvetet förhållningssätt till språk och litteratur
- svenskämnets helhet
- fortbildning till både blivande och verksamma svensklärare

Medlemskap

Medlem i Svenskläraryöreningen kan svensklärare eller andra enskilda personer vara. Avgiften är 320 kronor per kalenderår och 160 kr för studerande och pensionärer.

Som medlem får du tidskriften *Svenskläraren* (fyra nr per år), årsskriften *SLÅ*, tillträde till föreningens kurser, rösträtt på föreningens årsmöte, med mera.

Avgiften erläggs direkt på hemsidan www.svensklaraforeningen.se där du samtidigt skriver in namn och adressuppgifter. Alternativt erläggs avgiften till föreningens bankgiro 876-1454 (kontakta då samtidigt föreningen via e-post info@svensklaraforeningen.se och uppge adress och e-postadress).

Skolor, institutioner och andra icke-medlemmar kan prenumera på *Svenskläraren* (350 kronor) respektive *SLÅ* (350 kronor). Utlandsprenumerationer kostar 380 kronor.

Adress

Svenskläraryöreningen
c/o Nils Larsson
Skifferstigen 4
196 33 Kungsängen

E-post: info@svensklaraforeningen.se

URL: www.svensklaraforeningen.se

FB: Svensklärarna

Twitter: @svensklararna

Instagram: svensklararna

Styrelse

Ordförande:

Nils Larsson
nils.larsson@isd.su.se

Vice ordförande:

Suzanne Parmenius Sward
suzanne.parmenius-sward@liu.se

Kassör:

Ulrika Nemeth, ulrika.nemeth2@gmail.com

Sekreterare

Jeanette Lavigne, jeanette.lavigne@gavle.se

Övriga ledamöter:

Jenny Edvardsson, jenny.edvardsson@utb.kristianstad.se
Anna Nordenstam, anna.nordenstam@lir.gu.se
Fredrik Sandström, fredrik.arboga@gmail.com
Minna Wadman, minna.wadman@enskildagrund.se
Helen Winzell, helen.winzell@liu.se

FÖRENINGSNYTT

Elinor Loikas och Mariane Granquist Balk.

Årsmöte i lokalavdelningen i Västerås

Tisdagen den 11 februari hölls årsmöte i Svenskläraryöreningens lokalavdelning i Västerås i personalrummet på Rudbeckiansk gymnasiet. Mötet inleddes med att Gunilla Zimmermann berättade om hur det går till att ge ut en bok. Först måste man fundera över: Vad är avsikten med att ge ut en bok? Har jag något viktigt att berätta? Gunillas första böcker hon gav ut var på ett uppdrag från ett studieförbund. En studiebok om Astrid Lindgren och ett studiematerial om Berlin. Sedan gav Gunilla ut böcker på egen hand: *Tyska invandrare*, 2008, *Sverige blev vårt hemland*, 2014 och *Röster från ett krig*, 2016.

Därefter ägde årsmötet rum. Till ordförande valdes Elinor Loikas, sekreterare, Mariane Granquist Balk, kassör Alice Widlund, ledamöter Gunilla Zimmermann och Öyvinn Björkas. Det bestämdes att detta år ska medlemsantalet öka!

Kvällen avslutades med enkel förtäring.

Text och foto: Alice Widlund

17-19.9.2020
Hanaholmen
- kulturcentrum för Sverige och Finland
hanaholmen.fi

NORDSPRÅKS HÖSTKURS 2020 i Helsingfors
För lärare i modersmål och litteratur, nordiska språk och andra intresserade

GRÄNSEN SOM MÖJLIGHET ELLER BEGRÄNSNING

I dagens globala värld, där människorna ofta reser och flyttar från ett land och språkområde till ett annat, kan gränserna öppna nya möjligheter eller stänga dörrar. Teman för höstkursen är gränser, begränsningar, tolerans, möjligheter, kulturella likheter och olikheter, nordiska språk och nordisk litteratur.

I PROGRAMMET BL.A.

FÖRELÄSNINGAR

- **JAAN SIITONEN** (Finland)
om språkambassadörerna som öppnar nya dörrar
- **ZULMIR BESEVIC** (Sverige)
- en svenskbosnisk författare om att överträda gränser
- **BERGTHÓRA KRISTJANSDDOTTIR** (Danmark)
om hur skolornas undervisningsmaterial passar
för personer med en annan kulturell bakgrund
- **ANNE MIA STENO** (Danmark)
författare och universitetslektor om gränserna
inom oss och i samhället.

MUSIKINSLAG

- **ELINBORG** och **JÓGVAN** (Färöarna)

UTFLYKTER

- Unesco världsarvet **SVEABORG**, där vi får höra om
Finlands spännande historia på gränsen mellan öst och väst
- Guidad visning på **KIASMA**, museet för nutidskonst

 HANA HOLMEN

 NORDSPRÅK

Uppdateringar av programmet,
information och anmälning på
nordsprak.com

Pris: I varje pris ingår föreläsningar och utflykter samt de måltider som hör till programmet. 2600 DKK i enkelrum (med frukost och morgonbasta) på Hanaholmen 1800 DKK i dubbelrum (med frukost och morgonbasta) på Hanaholmen 1350 DKK utan logi

Avsändare:
Svenskläraren
c/o Carl-Magnus Höglund
Ingelsetorp 13
438 54 Hindås

NYHET!

Fixa svenskan

Ny läromedelsserie för gymnasiekurserna Svenska 1-3. Böckerna har en gemensam grundstruktur med fokus på litteratur, språk och muntlig och skriftlig framställning i olika genrer.

Beställ ett utvärderingsexemplar på nok.se/fixasvenskan

NATUR & KULTUR

”Sist i boken finns en användbar uppslagsdel.
BTJ nr 7, 2020

Visste du att...

Digilär.
EN DEL AV NATUR & KULTUR

Digilär är en del av Natur & Kultur och tillsammans utvecklar vi läromedel för alla stadier – tryckt, blended och heldigitalt! Läs mer på digilär.se | nok.se